

УДК 796.5

Олександр Колотуха

ДО ПИТАНЬ ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНОГО РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається особлива категорія рекреаційних ресурсів – спортивні рекреаційно-туристські ресурси. Запропонована така ієрархія туристсько-спортивних територіальних утворень: зона – район (підрайон) – вузол – об'єкт. Розроблено схему туристсько-спортивного районування території України із врахуванням бальної оцінки ступеня забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами, що відповідає категоріям складності туристсько-спортивних маршрутів. Виконано туристсько-спортивне районування території нашої країни. На підставі визначених критеріїв на території України виділено 7 туристсько-спортивних зон. В межах кожної зони виділено від двох до чотирьох туристсько-спортивних районів.

Ключові слова: спортивний туризм, спортивні рекреаційно-туристські ресурси, територіальна рекреаційна система, туристсько-спортивне районування, туристсько-спортивна зона.

Александр Колотуха. К ВОПРОСАМ ТУРИСТСКО-СПОРТИВНОГО РАЙОНИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ. В статье рассматривается особая категория рекреационных ресурсов – спортивные рекреационно-туристские ресурсы. Предложена такая иерархия туристско-спортивных территориальных образований: зона – район (подрайон) – узел – объект. Разработана схема туристско-спортивного районирования территории Украины с учетом балльной оценки степени обеспеченности туристско-спортивными ресурсами, которая соответствует категориям сложности туристско-спортивных маршрутов. Выполнено туристско-спортивное районирование территории нашей страны. На основании определенных критериев на территории Украины выделено 7 туристско-спортивных зон. В пределах каждой зоны выделено от двух до четырех туристско-спортивных районов.

Ключевые слова: спортивный туризм, спортивные рекреационно-туристские ресурсы, территориальная рекреационная система, туристско-спортивное районирование, туристско-спортивная зона.

Oleksandr Kolotukha. TO THE QUESTIONS OF TOURIST-SPORTS DIVISION OF TERRITORY OF UKRAINE. This article deals with a special category of recreation resources – sports recreation-tourists resources. The following hierarchy of tourist-sports territorial formation is proposed: zone – district (subdistrict) – center – object. There was developed a scheme of tourist-sports districting of the territory of Ukraine with regard to score evaluation of the supply degree of tourist and sports resources that corresponds to categories of complexity of tourist and sports routes.

There was performed the tourist-sports division of the territory of our country. On the territory of Ukraine, based on the defined criteria, were identified 7 tourist and sports areas. Within each area from two to four tourist and sports areas were identified.

Key words: sports tourism, sports recreation-tourists resources, territorial recreational system, tourist-sports division, tourist and sports zone.

Постановка проблеми. Спортивний туризм – це вид активної рекреаційно-туристської діяльності, яка здійснюється в незайманому або слабозміненому природному середовищі, і полягає у проходженні туристських спортивних маршрутів з подоланням різноманітних перешкод природного середовища (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер, боліт тощо) різними засобами пересування із використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження. У геопросторовому вимірі спортивний туризм стає все більш вагомим сегментом світової туристської галузі, впевнено за показниками розвитку займаючи третє місце після відпочинково-розважального та пізнавального туризму. За деякими оцінками, на його долю припадає більше 10% туристського ринку світу, а темпи зростання туристських подорожей з активними засобами пересування перевищують середні темпи зростання туризму в цілому.

Спортивний туризм як один із найактивніших видів рекреаційно-туристської діяльності висуває свої специфічні вимоги до всього комплексу рекреаційно-туристських ресурсів певної території, в першу чергу, до природних. Тому можна стверджувати, що такий комплекс ресурсів доцільно виділяти в окрему категорію – спортивних рекреаційно-туристських ресурсів.

Аналіз туристсько-спортивної діяльності як важливої та соціально значимої складової рекреаційної діяльності дає право стверджувати, що

спортивний туризм в Україні є специфічною територіальною рекреаційною системою (ТРС). Незважаючи на те, що гіпотеза про ТРС існує вже давно, лишаяються не дослідженими теоретичні та методичні основи формування, розвитку і функціонування такої її важливої складової як спортивний туризм, який має свої специфічні особливості. Однією з властивостей територіальних рекреаційних систем є ієрархічність як ряд підпорядкованих таксонів різного територіального рангу. Найбільш розробленим і тим, що часто зустрічається, способом структурування територій є рекреаційно-туристське районування, яке традиційно виступає в якості наукової бази територіального управління туристським комплексом, і має значення при реалізації програм розвитку туризму. Підставою для виділення окремих туристських районів є особливості територіальної концентрації рекреаційних ресурсів та туристської спеціалізації тієї чи іншої території.

В сучасній науковій літературі запропоновано декілька таксономічних класифікацій територіальних рекреаційних утворень.

Аналіз останніх публікацій. Перші ґрунтовні схеми рекреаційно-географічного районування були розроблені колективом під керівництвом В.С. Преображенського. В межах України були виділені 4 райони – Кримський, Азовський прибережний, Одеський та Дніпровсько-Дністровський [2, с. 37-45].

І.І. Пірожник виділив у межах двох рекреаційних районів (Дніпровсько-Дністровського та Півден-

ного) 6 підрайонів – Кримський, Карпатський, Одеський, Азовський, Київсько-Дніпровський та Харківсько-Донецький [4, с. 148].

М.П. Крачило у межах двох туристичних зон (півдня європейської частини ЄСР та середньої смуги європейської частини ЄСР) виділяв 5 туристичних районів – Кримський, Одеський, Азовський (вони складають Кримсько-Одесько-Азовський туристичний регіон), Дніпровсько-Дністровський та Карпатський [3, с. 83, 89].

О.О. Бейдик запропонував рекреаційно-туристське районування України у складі 6 рекреаційно-туристських районів – Карпатського, Полісько-Подільського, Київсько-Дніпровського, Донецько-Дніпровського, Кримського та Причорноморського, межі яких проходять по кордонах адміністративних областей і які об'єднують усі адміністративно-територіальні суб'єкти України [1, с. 297].

Мета дослідження. Важливим підсумком суспільно-географічного дослідження спортивного туризму в Україні автор вважає проведення районування території країни відповідно до певних таксономічних рівнів.

Результати досліджень. Усі вищезазначені схеми рекреаційного та рекреаційно-туристського районування були розроблені для так званого “планового” туризму та санаторно-курортного лікування і створювалися на основі різних критеріїв й ознак, основними серед яких були наступні: ступінь рекреаційного освоєння території та структура виконуваних нею рекреаційних функцій; наявність рекреаційно-туристських ресурсів та їх територіальні сполучення; питома вага зайнятих у туристському господарстві від загальної кількості працюючого населення; питома вага рекреаційних територій у структурі землекористування; кількість місць у закладах організованої рекреації тощо. Серед указаних ознак є такі, що можуть бути використані при районуванні спортивного туризму в Україні, так і ті, що є неприйнятними. Адже спортивний туризм пред'являє свої специфічні вимоги до організації територіальних рекреаційно-спортивних систем та їх складових.

Найменшою таксономічною одиницею територіальних комплексів географі зазвичай вважали “підприємство”, тобто одиничний заклад. Але, на нашу думку, в рекреаційно-туристській галузі таким варто вважати “об'єкт”, тим самим виділяючи не лише заклади туризму, але й соціально-економічні та природні об'єкти. Отже, *туристсько-спортивний об'єкт* – це одиничне рекреаційно-туристське утворення, яке займає чітко обмежену локальну територію і виконує одну або кілька споріднених рекреаційно-туристських функцій. Це, в першу чергу, обладнані туристські стоянки, приюти, пости контрольно-рятувальної служби тощо. Рекреаційно-туристським об'єктом у спортивному туризмі можна також вважати певні ресурсні об'єкти, які являють собою туристсько-спортивний інтерес. Це – локальні перешкоди, долання яких і є головною метою туристсько-спортивних походів, а саме – переправа, перевал, вершина, каньйон, траверс вершини в пішохи-

дному туризмі; долання водної перешкоди по льоду, перевал, вершина, траверс вершини в лижному туризмі; перевал, вершина, траверс вершини в гірському туризмі; поріг, шевера, пережат, каньйон у водному туризмі; перевал, брід у велосипедному та автотуризмі; печера у спелеотуризмі. Сукупність кількох туристсько-спортивних об'єктів утворюють *туристсько-спортивний вузол*.

Територіальне зосередження певної кількості локальних перешкод, їх вузлів, а також наявність на цій території протяжних перешкод (у першу чергу, для пішогодного, лижного та велотуризму) обумовлює туристсько-спортивну спеціалізацію та привабливість певного регіону для туристів-спортсменів. “Нанизуючи” визначені локальні перешкоди на певний туристський маршрут, долаючи між ними протяжні перешкоди, туристи-спортсмени під час подорожі охоплюють значну територію. Важливими характеристиками таких територій виступають також атрактивність пейзажів, цілощодо-оздоровчі якості, екологічний стан, соціально-економічні показники (характер розселення, транспортна доступність) тощо. Можливість прокладання на певній території декількох маршрутів хоча б з одного виду туризму дає право виділити таку територію в окремий *туристсько-спортивний район (підрайон)*.

У зв'язку з тим, що переважна більшість локальних та протяжних перешкод у спортивному туризмі є об'єктами природи, які, в першу чергу, пов'язані з фізико-географічними особливостями території, то можна погодитися з колективом харківських учених, які пропонують при виділенні регіонів спортивного туризму використовувати основні методи та таксономічні одиниці фізико-географічного районування [5, с. 13]. Сукупність туристсько-спортивних районів (підрайонів) складатимуть *туристсько-спортивну зону*.

Отже ієрархія туристсько-спортивних територіальних утворень, на нашу думку, має такий вигляд: зона – район (підрайон) – вузол – об'єкт.

Розглянемо схему туристсько-спортивного районування території України із врахуванням категорій складності маршрутів певних видів туризму та термінів проведення туристських походів. Основні типологічні ознаки туристсько-спортивних зон України відображені у таблиці.

Бальна оцінка ступеня забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами відповідає категоріям складності туристсько-спортивних маршрутів, які можна здійснювати у визначених туристсько-спортивних зонах. У дужках відзначені прогнозовані автором категорії складності по окремих видах туризму.

На підставі вказаних критеріїв на території України для потреб спортивного туризму нами виділено 7 туристсько-спортивних зон:

- 1) **Карпатська**, яка включає території Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей;
- 2) **Кримська**, яка включає територію АР Крим та м. Севастополь;

- 3) **Причорноморсько-Приазовська**, яка включає території Миколаївської, Одеської, Херсонської та Запорізької областей;
- 4) **Поліська**, яка включає території Волинської, Рівненської, Житомирської, Чернігівської, Сумської областей та півночі Київської області;
- 5) **Подільська**, яка включає території Хмельницької, Тернопільської, Вінницької областей;
- 6) **Київсько-Придніпровська**, яка включає території півдня Київської області від м.Києва, Черкаської, Кіровоградської областей та правобережжя Дніпропетровської області;
- 7) **Донецько-Дніпровська**, яка включає території Харківської, Полтавської, Донецької, Луганської областей та лівобережжя Дніпропетровської області.

Таблиця 1

Основні типологічні ознаки туристсько-спортивних зон України

№	Туристсько-спортивна зона	Адміністративні одиниці, що входять до складу зони	Територія (у % до площі країни)	Ступінь забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами										Загальна оцінка (в балах)
				пішохідними	лижними	гірськими	водними	велo	автомого	спелеo	вітрильними	нетрадиційними*	альпінізм, скелелазіння	
1.	Кримська	АР Крим, м. Севастополь	4,4	3 (4)	2	2 (3)	- (1)	5	2	4 (5)	5	5	2 (5)	30 (37)
2.	Карпатська	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька	9,4	3 (4)	4 (5)	2 (3)	4	5	5	2	- (1)	5	2	32 (35)
3.	Причорноморсько-Приазовська	Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька	18,8	1	1	-	2 (3)	2	2	1	5	2	-	16 (17)
4.	Поліська	Волинська, Рівненська, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Київська (північ)	21,8	2	2	-	2	3	2	-	1	3	-	15
5.	Подільська	Вінницька, Хмельницька, Тернопільська	10,1	1	1	-	2	3	2	4	-	2	-	15
6.	Київсько-Придніпровська	Київська (південь), Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська (правобережжя)	15,8	1	1	-	3	2	2	-	1	2	-	12
7.	Донецько-Дніпровська	Дніпропетровська (лівобережжя), Харківська, Полтавська, Донецька, Луганська	19,7	1	1	-	1	2	2	-	3	2	-	12

* - бальна оцінка нетрадиційних туристсько-спортивних ресурсів виконана автором

Схема туристсько-спортивного районування території України представлена на рис. 1.

Кримська туристсько-спортивна зона обіймає лише територію Кримського півострову. При невеликій площі Кримська туристсько-спортивна зона має дуже високу загальну рейтингову оцінку в балах (табл.). Тут є можливості для розвитку практично усіх видів спортивного туризму (окрім водного). У категорію складності (к.с.) оцінені маршрути ве-

лосипедного та вітрильного туризму. За оцінкою федерації спортивного туризму АР Крим кримськими печерами проходить спелеологічний маршрут V к.с.

Кримську туристсько-спортивну зону можна поділити на 2 туристсько-спортивні райони: Гірсько-лісовий Крим (охоплює 3 гряди Кримських гір) та Степовий Крим (охоплює північну рівнинну частину Кримського півострова та Керченський півострів).

Карпатська туристсько-спортивна зона охоплює велику Східно-Карпатську гірську країну та прилеглі території у межах Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Карпатська туристсько-спортивна зона також має дуже високу загальну рейтингову оцінку в балах (табл.). Тут є можливості для розвитку практично усіх видів спортивного туризму. У к.с. оцінені маршрути велосипедного та мототуризму.

Перспективи для підвищення категорійності мають маршрути з пішохідного та гірського туризму – відповідно до IV та III к.с. Вимогам вітрильного

походу I к.с. відповідає, на думку автора, акваторія Дністровського водосховища в Чернівецькій області.

Карпатську туристсько-спортивну зону можна поділити на 4 туристсько-спортивні райони: Карпатський гірський (охоплює всі гірські хребти Українських Карпат), Прикарпатський (охоплює рівнинні та передгірні райони Львівської та Івано-Франківської областей), Закарпатський (охоплює рівнинні та передгірні райони Закарпатської області) та Буковинський (охоплює рівнинні та передгірні райони Чернівецької області).

Рис. 1. Туристсько-спортивне районування території України

Причорноморсько-Приазовська туристсько-спортивна зона обіймає південні простори нашої країни. При значній площі загальна рейтингова оцінка цієї туристсько-спортивної зони вдвічі менша ніж у двох попередніх. У к.с. оцінені лише маршрути з вітрильного туризму. III к.с. має водний маршрут на байдарках по р. Південний Буг, який починається в Кіровоградській області і закінчується в м. Вознесенську Миколаївської області. Усі інші види туризму представлені маршрутами I-II к.с. (за виключенням гірського). У Причорномор'ї розташовані 3 класифіковані печери, всі вони мають I категорію трудності.

Причорноморсько-Приазовську туристсько-спортивну зону можна поділити на 2 туристсько-спортивні райони: Дунайсько-Дніпровський (охоплює Одеську, Миколаївську та правобережну частину Херсонської області) та Дніпровсько-Приазовський (охоплює Запорізьку та лівобережну частину Херсонської області).

Поліська туристсько-спортивна зона обіймає північні регіони України. Географічно вона співпадає із зоною мішаних лісів. Загальна рейтингова оцінка цієї туристсько-спортивної зони є невисокою. Лісові масиви, заболочені ділянки, складності орієнтування, ділянки бездоріжжя є основними протяжними перешкодами для пішохідного (II к.с.), лижного (II к.с.), автомото (II к.с.) та велотуризму (III к.с.). Річкою Случ проходить водний маршрут II к.с. на байдарках. Акваторія Шацьких озер придатна для вітрильного туризму. Звісно, що гірський та спелеотуризм у цьому регіоні не представлені взагалі. Обмежувальним є той фактор, що майже все Київське Полісся, частина Житомирського, Чернігівського та Волинського Полісся знаходиться в зоні радіаційного забруднення після Чорнобильської катастрофи і вилучена з рекреаційно-туристського використання.

Поліську туристсько-спортивну зону можна поділити на 3 туристсько-спортивні райони: Волинське Поділля (охоплює Волинську та Рівненську об-

ласті), Київсько-Житомирське Полісся (охоплює північ Київської та Житомирську область) та Чернігівське Полісся (охоплює Чернігівську та Сумську області).

Подільська туристсько-спортивна зона охоплює територію Тернопільської, Хмельницької та Вінницької області. Зона майже повністю співпадає з Подільською височиною. Загальна рейтингова оцінка цієї туристсько-спортивної зони також є невисокою. Візитною карткою зони є спелеотуристські ресурси, максимальна категорія складності яких – III. Схилами Подільської височини можна прокласти веломаршрути III к.с., автомотомаршрути II к.с. Річки Поділля оцінені II категорією складності – р. Південний Буг від Меджибожа до Гайворона, р. Смотрич, р. Збруч. I к.с. оцінюються пішохідні та лижні туристські маршрути. Маршрути гірських та вітрильних походів на території зони відсутні.

Подільську туристсько-спортивну зону можна поділити на 3 туристсько-спортивні райони: Тернопільське Поділля (у межах Тернопільської області), Хмельницьке Поділля (у межах Хмельницької області) та Вінницьке Поділля (у межах Вінницької області).

Київсько-Придніпровська туристсько-спортивна зона обіймає центральні регіони нашої країни. Більша частина зони (південний захід Київської області, Черкаська, Кіровоградська області, правобережжя Дніпропетровської області) розташована у межах Українського щита та схилів Придніпровської височини. Рельєф відрізняється різноманіттям ерозійних та воднольодовикових форм. Загальна рейтингова оцінка цієї туристсько-спортивної зони є низькою. На південному заході зони проходить водний маршрут III к.с. по річці Південний Буг на байдарках. II к.с. мають маршрути по річках, що прорізають кристалічні породи Українського щита, – Росі та Гірському Тікічу із Синюхою. Схилами Придніпровської височини можна прокласти вело та автомотомаршрути II к.с. Акваторіями Дніпровських водосховищ, головним чином – Кременчуцького, можна

спланувати маршрути вітрильних походів до I к.с. Не вище I к.с. оцінюються пішохідні та лижні туристські маршрути. Маршрути з гірського та спелеотуризму в цьому регіоні не представлені взагалі.

Київсько-Придніпровську туристсько-спортивну зону можна поділити на 2 туристсько-спортивні райони: Київсько-Черкаський (охоплює південь Київської та Черкаську область) та Бузько-Дніпровський (охоплює Кіровоградську область та правобережжя Дніпропетровської області).

Донецько-Дніпровська туристсько-спортивна зона розташована на сході України. Зона охоплює найбільш освоєні в антропогенному відношенні райони нашої країни. Тому загальна рейтингова оцінка цієї туристсько-спортивної зони є низькою. До III к.с. оцінені лише маршрути з вітрильного туризму, що проходять акваторіями Красноокопського водосховища та Азовського моря. Схилами Донецького кряжу можна прокласти вело та автомотомаршрути до II к.с. Пішохідні, лижні та водні маршрути можуть бути оцінені не вище I к.с. Маршрути з гірського та спелеотуризму в цьому регіоні не представлені взагалі.

Донецько-Дніпровську туристсько-спортивну зону можна поділити на 2 туристсько-спортивні райони: Харківсько-Дніпровський (охоплює Харківську, Полтавську та лівобережну частину Дніпропетровської області) та Приазовсько-Донецький (охоплює Донецьку та Луганську області).

Висновки. Проведення районування території країни відповідно до певних таксономічних рівнів (зона - район (підрайон) - вузол - об'єкт) є важливим підсумком суспільно-географічного дослідження спортивного туризму в Україні. На підставі визначених критеріїв на території України для потреб спортивного туризму виділено 7 туристсько-спортивних зон. В межах кожної зони виділено від двох до чотирьох туристсько-спортивних районів. Проведення більш детальної таксономізації потребує детальніших регіональних суспільно-географічних рекреаційно-туристських досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. *Rekreatsiyno-turystski resursy Ukrainy. Metodologiya ta metodyka analizi, terminologiya, rayonivannya.* – К.: VPZ «Kyivskij universytet», 2001. – 395 s. [Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. *Методологія та методика аналізу, термінологія, районування* / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.].
2. *Geografiya rekreacionnykh sistem SSSR / pod red. V. Preobrazhenskogo, V. Krivosheeva.* – М.: Nauka, 1980. – 219 s. [Географія рекреаційних систем СРСР / Под ред. В.С. Преображенського, В.М. Кривошеєва. – М.: Наука, 1980. – 219 с.].
3. *Krachilo N.P. Geografiya turizma: Uchebnoe posobie.* – К.: Vyshcha shkola, 1987. – 208 s. [Крачило Н.П. *Географія туризму: Учебное пособие* / Н.П. Крачило. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.].
4. *Pirozhnik I.I. Osnovy geografii turizma i ekskursionnogo obsluzhivaniya.* – Minsk: Izd-vo «Universitetskoe», 1985. – 253 s. [Пирожник И.И. *Основы географии туризма и экскурсионного обслуживания* / И.И. Пирожник. – Минск: Изд-во «Университетское», 1985. – 253 с.].
5. *Turistsko-geograficheskoe rayonirovanie Ukrainy. Uchebnoe posobie.* / A.Ya. Bulashev, Yu.F. Kobchenko, S.M. Zelenin, S.A. Tokar. – Kharkov, 1998. – 26 s. [Туристско-географическое районирование Украины. *Учебное пособие* / А.Я. Булашев, Ю.Ф. Кобченко, С.М. Зеленин, С.А. Токар. – Харьков: ХаГИФК, 1998. – 26 с.].

*Summary***Oleksandr Kolotukha. TO THE QUESTIONS OF TOURIST-SPORTS DIVISION OF TERRITORY OF UKRAINE.**

In geospatial dimension sports tourism is becoming an increasingly important segment of the global tourist industry - the kind of active recreation and tourist activity undertaken in the pristine or slightly altered natural environment, and consists in passing of tourist sportive routes together with overcoming of various obstacles of natural environment by different means of travel. Sports tourism imposes its own specific requirements to the whole complex of recreational and tourist resources of a certain territory, to the natural resources in the first place. Therefore it can be asserted that such complex of resources would be appropriate to single out in a separate category - sports recreation-tourism resources.

One of the characteristics of any spatial phenomenon is hierarchy as a series of subordinate taxa of a different territorial rank. The most developed and commonly encountered way of structuring the tourist areas is recreation and tourism zoning (division into districts), which traditionally serves as the scientific basis of territorial tourism management.

This article proposes such hierarchy of tourist-sporting territorial formation as zone - district (subdistrict) - center - object. There was developed a scheme of tourist-sports districting of the territory of Ukraine with regard to score evaluation of the supply degree of tourist and sports resources that corresponds to categories of complexity of tourist and sports routes of certain types of tourism that can be performed in certain tourist and sports zones.

There was performed the tourist-sports division of the territory of our country. On the territory of Ukraine, based on the defined criteria, were identified 7 tourist and sports areas for the purpose of sports tourism: Carpathian, Crimean, Black Sea and Azov, Polissia, Podilia, Kiev and Dnieper, Donetsk and Dnieper zones. Within each area from two to four tourist and sports areas were identified. Conducting of more detailed division into taxa requires more detailed regional social and geographical recreation and tourism studies.

Key words: sports tourism, sports recreation-tourists resources, territorial recreational system, tourist-sporting division, tourist and sports zone.